

O‘ZBEKISTON HUDUDIDA QADIMGI DAVLATLARNING TASHKIL TOPISH OMILLARI VA ULARNI DAVRLASHTIRISH

Egamberdiyev Xurshidbek Egamberdiyevich (Phd)

Andijon Davlat Universiteti Tarix fakulteti 2-kurs talabasi

Oboqulov Nurulloh Nasibullayevich

Abstract: First of all, this article provides brief information about how and from what factors the state is formed and those ancient states. The ancient states of Uzbekistan and the order of dividing them into periods are also described.

Key words: Central and Middle Asia, Media, Achaemenid Empire, Bactria, Khorezm, Sogd, Kang', Dovan, Kushan kingdom.

Аннотация: В данной статье, прежде всего, даны информации, как и из каких факторов государство сформировалось, а также идет речь об этих древних государствах. Также описаны древние государства Узбекистана и порядок их деления на периоды.

Ключевые слова: Средняя и Средняя Азия, Мидия, Империя Ахеменидов, Бактрия, Хорезм, Согд, Канг, Дован, Кушанское царство.

Annotatsiya: Ushbu maqolada birinchi galda qanday qilib va qaysi omillardan davlat tashkil topishi va o‘sha qadimgi davlatlar haqida qisqacha ma’lumot beriladi. Shuningdek, O‘zbekistonning qadimgi davlatlari va ularni davrlarga bo‘lish tartibi ham bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Markaziy va O‘rta Osiyo, Midiya, Axamoniylar imperiyasi, Baqtriya, Xorazm, So‘gd, Qang’, Dovon, Kushon podsholigi.

Davlat birlashmalarining ilk turlari egallangan hududi bo‘yicha ancha kichik bo‘lgan “davlatlar” ning iqtisodiy, siyosiy va diniy markazlari sanalgan qadimgi shaharlar hisoblanadi. Misol uchun, Quyi Mesopotamiyada atigi 1000 kv.km. maydonda bir nechta shahar-davlatlar o‘rin olgan: Uruk, Lagash, Ur, shuningdek, Uruk va Lagash bi-biridan atigi 24 km. uzoqlikda joylashgan edi. Keyinchalik bosqinchilik urushlari natijasida ushbu shahar-davlatlarning bir necha yuz kvadrat km. hududni qamrab olgan yagona, nisbatan yirik shohlklarga ularda joriy qilingan

mustabid hokimiyat tizimi bilan majburan birlashtirilishi ro‘y beradi. So‘ngra bu dastlabki shohliklar qo‘shni hududlarni egallagan monarxiyalarga aylanadi.

Davlatlarning rivojlanish qonuniyati va muayyan sharoitlar ularning ba‘zilarini bir nechta qit‘alar hududida keng yoyilgan ulkan jahon imperiyalariga aylantiradi. Bunga Osiyo, Evropa va Afrika mamlakatlarini o‘z ichiga olgan Axamoniylar podsholigi yaqqol misol bo‘la oladi. Yaqin va O‘rta Sharqdagi davlat birlashmalarining paydo bo‘lgan joyidagi asosiy evolutsiya yo‘li qisqacha mana shunday.¹

O‘rta Osiyo ikki daryo oralig‘idagi davlat tuzulmalarining kelib chiqishi va evolutsiyasi jarayoni undan sezilarli darajada farq qiladi, lekin ma‘lum tarixiy sabablarga ko‘ra yuqoridagi hududlar ayni bir davlatlar (Axamoniylar podsholigi, Salavkiylar podsholigi) tarkibiga kirgan.

Ilk davlatlar shakllanayotganda uning shart-sharoitlari, iqtisodiy va ijtimoiy omillari mavjud bo‘lishi zarur. So‘ngi bronza davrida O‘zbekistonning janubiy viloyatlarida huddi shunday omillar mavjud edi.

Davlatchilikning shakllanishidagi eng asosiy omillardan biri, qulay tabiiy geografik muhitdir. Tabiiy geografik muhitning qulayligi dexqonchilikda yuqori hosil olish garovi hisoblanadi. Yuqori hosil esa ehtiyojdan ortiqcha mahsulot yetishtirish uchun yo‘l ochadi. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari joylashgan hududlarning barchasi tabiiy geografik muhitning qulayligi bilan xarakterlanadi.² [2, 55 b.]

O‘rta Osiyoda ilk davlat uyushmalari su‘iy sug‘orish bir muncha qulay bo‘lgan Amudaryo (yuqori, o‘rta, quyi) oqimlari bo‘ylarida, Murg‘ob voxasida, Zarafshon va Qashqadaryo voxalarida shakllanib rivojlanadi. Bunday holatni dunyo tarixidagi dastlabki davlatlar – Misr (Nil), Mesopotamiya (Dajla va Frot), Qadimgi Xindiston (Ganga) va Xitoy (Xuanxe va Yanzsi) misolida ham kuzatishimiz mumkin.³

Miloddan avvalgi VII-V asrlarda Markaziy Osiyoni Midiya dalati, keyinchalik Eron Axamoniylar davlati bosib oladi. Shundan keyin Markaziy Osiyo haqidagi ma‘lumotlar ulardan yunonlarga o‘tadi (Gerodot, Ktesiy, Strabon va h. k.). Bu davrlarda Markaziy Osiyo turli qabilalar ittifoqidan iborat bo‘lib, keng

¹“O‘zbek davlatchiligi tarixi” 1 T. 2021, V.Rtveladze, D.A.Alimova 48 b.

²“Qadimgi Sharq tarixi” V.I. Avdiyev 1964, 17 b.

³“O‘zbekiston davlatchiligi va boshqaruvi tarixi” B. Eshov 2012. 33 b.

hududlarni egallagan va qabila boshliqlari tomonidan boshqarilgan. Miloddan avvalgi I ming yillik o‘rtalaridan boshlab Markaziy Osiyo hududi o‘sha davrning kuchli davlatlridan biri sifatida Midiya hukmronligiga qarshi kurashlarda vujudga kelgan va Kir II tomonidan asos solingan Eron Axamoniylari imperiyasi bosqiniga uchradi.

Eroniylarning ikki yuzga yaqin hukmronligi (550-330) Markaziy Osiyoning ijtimoiy-siyosiy tuzumiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Bu esa, keyinchalik, Markaziy Osiyoning qadimgi tarixini o‘rganishga katta hissa qo‘shgan evropalik olimlarning xar bir tarixiy dalilni eroniylar bilan bog‘lab sharxlashlariga olib keldi.⁴

O‘rta Osiyodagi ikki daryo oralig‘ida qadimgi davrda davlatrchilik evolutsiyasining mil. avv. II ming yillikning ikkinchi yarmi, mil. avv. III asrdan – yangi eraning IV asri oralig‘idagi vaqtni qamrab olgan bir necha davrlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Davlatchilikning ilk shakli qaror topishi O‘zbekiston janubida tarqalgan so‘nggi bronza davrining o‘troq-dexqonchilik madaniyatida yuz beradi. Uning yakullanishi O‘rta Osiyo hududida yangi eraning III asri birinchi yarmida mavjud bo‘lgan Kushon va Parfiya imperiyalari halokati bilan deyarli bir vaqtga to‘g‘ri keladi.⁵

Birinchi davr – miloddan avvalgi II ming yillikning ikkinchi yarmi , O‘zbekiston janubida embrional shaklda davlatga o‘xshash tuzilmaning qaror topishi. Davlatning bunday namunasi Jarqo‘tonda o‘z aksini topgan deyish mumkin.

Ikkinchi davr – miloddan oldingi I ming yillikning boshi – miloddan avv. 539 yil Baqtriya, So‘g‘d, Xoram tarixiy-madaniy viloyatlarining shakllanishi. Ularda siyosiy hokimiyat tizimining shoxobchali tizimiga ega bo‘lgan davlatning ilk shakllarini ko‘rish mumkin. Qadimgi Baqtriya va Katta Xorazm podsholiklariga o‘xshash yirik hududiy yoki saklarda bo‘lgani singari (Zarina, Tomaris) ayol posho boshchiligidagi qabilalar konfederatsiyasi ham huddi shu paytda kelib chiqqanligi ham ehtimoldan yiroq emas.

Uchinchi davr – mil. avv. 539-330 yillar, Axamoniylar istilosi va O‘rta Osiyo mintaqalarining Axamoniylar davlati tarkibiga kirishi natijasida kelib chiqqan mahalliy davlatchilik rivojlanishidagi tanaffus. Ikki yuz yil davomida O‘rta Osiyo Ikki daryo oralig‘ining deyarli barcha hududlari shoxning mustabid va qudrati bilan

⁴ “O‘zbekiston davlati va huquqi tarixi” Z. Muqimov 2003 25 b.

⁵ “Qadimgi O‘zbekiston sivilizatsiyasi: davlatchilik va huquq tarixidan lavxalar” E.V. Rtveldze, A.X. Saidov, E.B. Abdullayev. 2001 y. 47-48 b.

mutlaq monarxiyani o‘zida aks ettirgan axamoniylar davlatchilik tizimiga bo‘ysungan edi. Tarixiy adabiyotlarda ko‘pincha imperiya deb ataladigan bu shoxlikning butun hududi satrapliklarga (ma‘lum ma‘muriy birlik) bo‘lingan bo‘lib, ular axamoniylar shoxlarning xazinasiga talantlar (kumushning ma‘lum bir og‘rilik birligi) da o‘lpon (boj) to‘lardi. O‘rta Osiyo satrapliklarining uchasi – Baqtriya, So‘g‘d, Xorazm to‘liq yoki qisman hozirgi O‘zbekiston hududida joylashgan edi. Axamoniylar saltanatining parchalanishi mil. avv. 330 yilda axamoniylarning asosiy kuchlarini yo‘q qilib axamoniylar taxtiga so‘ngi da‘vogar – Baqtriya satrapi Bess ni qidirib, O‘rta Osiyo hududiga qadam bosgan Makedoniyalik Aleksandrning kelishi bilan boshlandi. Bu yil yashayotgan xalqlar, ayniqsa, Spitaman boshchiligidagi so‘g‘dlar uning qo‘shinlariga qattiq qarshilik ko‘rsatgan. O‘rta Osiyoni zabt etish uchun Makedoniyalik Aleksandr uch yil (mil. avv. 330-327 yillar) sarfladi.⁶

To‘rinchi davr – mil. avv. IV asr oxiri mil. avv. II asrning ikkinchi yarmi boshi – Makedoniyalik Aleksandr bosib olgandan boshlab ellinlar siyosiy hukmronligi oxirigacha (Yunon-Baqtriya podsholigining qulashi). Bir vaqtning o‘zida mahalliy davlatchilikning tiklanishi jarayoni yuz bergan: mil. avv. IV asrning oxirgi chortagida Xorazmda podsholik paydo bo‘ladi.

Miloddan avvalgi III asr oxirida – mil. avv. II asr asrda Buxoroda, Dovon (Farg‘ona)da, So‘g‘dda alohida mulklar shakllanadi. Extimolki ayni shu davrda keyinchalik tarkibiga deyarli butun O‘rta Osiyodagi ikki daryo oralig‘i kirgan Qang‘ davlati qaror topishi yuz bergan. Aleksandr vafotidan keyin diadoxlarning shiddatli urushlaridan so‘ng O‘rta Osiyo janubi Salavkiylar saltanati (mil. avv. 310-250 yill.) tarkibiga kirgan, o‘z navbatida hozirgi O‘zbekiston hududi ham. Biroq mil. avv. III asrning o‘rtalaridayoq Salavkiylarning Baqtriya dagi satrapi Diodot metropoliyaga qarshi qo‘zg‘olon ko‘taradi va fanda Yunon-Baqtriya deb nom olgan mustaqil davlat tashkil etadi.

Mil. avv. II asrda O‘rta Osiyodagi ikki daryo oralig‘ida huddi shunga o‘xshash Qang‘ davlati shakllanadi. Ushbu davlat, o‘z tangasini zarb etgan, va bu ularning mustaqilligidan dalolat beradi.

Beshinchi davr – mil. avv. II asrning ikkinchi yarmi – yangi eraning I asr boshi – mahalliy davlatlar: Qang‘, Xorazm podsholigi, Buxoro, So‘g‘d, Dovon

⁶ “O‘zbek davlatchiligi tarixi” 1 T. 2021, V.Rtveladze, D.A.Alimova 51-52 b.

mustahkamlanishi va yanada rivojlanishi, Yuedji davlatining qaror topishi va uning hokimiyati Gandaxariga qadar yoyilishi.

Oltinchi davr – eramizning I asr boshi – eramizning III asri birinchi yarmi – antic davrda mahalliy davlatchilikning ravnaq topishi. O‘zbekiston janubining konfederativ Yuedji davlati asosida paydo bo‘lgan qudratli Kushon imperiyasi tarkibiga kirishi. Ikki daryo oralig‘ida davlat tuzulmalarining mustahkamlanishi va yanada rivojlanishi. Yuqorida aytganimizdek, O‘zbekiston hududida davlat tashkil topishi uchun ham obyektiv ham subyektiv omillar sabab bo‘lgan. So‘zimizning so‘ngida shu keltirishimiz mumkinki ilk davlat paydo bo‘lishi (Baqtriya, Xorazm, So‘g‘d, Dovon, Qang‘ va bosh.) hozirgi O‘zbekiston hudida bronza davridan (mil. avv. II min yil.) boshlangan desak adashmagan bolamiz, bunga iqtisodiy-siyosiy, xojalik, geografik, va tabiiy omillar asos bolganligini aytib o‘tishimiz lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbek davlatchiligi tarixi” 1 T. 2021, V.Rtveladze, D.A.Alimova
2. “O‘zbekiston hududida davlatchilikning paydo bo‘lishi va shakillanish bosqichlari” Sh. Shaydullayev, 2009.
3. “O‘zbekiston davlatchiligi va boshqaruvi tarixi” B. Eshov 2012
4. “O‘zbekiston davlati va huquqi tarixi” Z. Muqimov 2003 25 b.
5. “Qadimgi O‘zbekiston sivilizatsiyasi:davlatchilik va huquq tarixidan lavxalar” E.V. Rtveladze, A.X. Saidov, E.B. Abdullayev. 2001 y. 47-48 b.
6. “O‘zbek davlatchiligi tarixi” 1 T. 2021, V.Rtveladze, D.A.Alimova 51-52 b.

Research Science and
Innovation House

